

„Ma nekem, holnap neked”,

avagy nemzetiségi sorsok és sorstragédiák két fontos könyv lapjain

A közép-európai térséggel foglalkozó történészek egyik legkiválóbb fiatal képviselője, Lagzi Gábor 2011-ben *A lengyel keleti politika. Lengyelország keleti szomszédság- és nemzetpolitikája, 1989–2009* című könyvével hívta fel magára és a kérdéskörre a közfigyelmet. Ebben a kötetben azt taglalta, hogy az Ukrajnában, Fehéroroszországban, Litvániában, Oroszországban, Kazahsztánban élő lengyel nemzetiségekkel kapcsolatban milyen kisebbségi érdekvédelmi, támogatási politikát folytattak az 1989 nyarától egymást követő lengyel kormányok, a Polonia nevet viselő Lengyelek Világszövetsége, továbbá a rokontevékenységgel megbízott oktatási, kulturális intézmények, civil szervezetek. E politika eltérő jellegű döntéseket igényelt az össznépszerűséghez képest számottevő, egy tömbben élő litvániai lengyelséggel, a képlékeny nemzet(iség)i tudatú fehéroroszországi lengyel kisebbséggel vagy az értelmiségétől 1944 után megfosztott, gyors beolvadással fenyegetett ukrainai lengyel szórvánnyal kapcsolatban, nem beszélve az 1930-as években a Szovjetunió nyugati határa mentéről, majd a háború első hónapjában Hitler szövetségeseiként lerohant Kelet-Lengyelországból Kazahsztánba és az azzal szomszédos tagköztársaságokba hurcolt lengyel tömegekről.

1989-től kezdve a mindenkori varsói kormányok, amelyek ugyan módszeresen számba veszik és helyreállítani igyekeznek a határon túli lengyel kulturális emlékeket, temetőket, óvodákat, iskolákat, kultúrházakat építenek és működtetnek, a lengyel kisebbségek politikai szintű támogatását, mind az elveket, mind a gyakorlatot illetően, alárendelték a szomszédos

keleti országokkal kapcsolatos politikájuknak. A felelősségteljes gondolkodást a velük rendezendő közös dolgokról a Jerzy Giedroic által Párizsban szerkesztett *Kultura* című lengyel havilap és az általa irányított Irodalmi Intézet (Instytut Literacki) szellemisége alapozta meg. Az 1930-as években a lengyel kisebbségpolitikai gyakorlatot állami hivatalnokként megélt Giedroic és munkatársai évtizedeken át hirdették, hogy Lengyelországnak ki kell egyeznie keleti szomszédaival. Az ezzel kapcsolatos gondolatokat így foglalja össze Lagzi Gábor: „nem szabad sakkfiguraként tekinteni a litvánokra, fehéroroszokra vagy ukránokra a lengyel-orosz történelmi »versenyfutásban«.” Ehhez hozzáfűzi, hogy a „Kultura folyóirat cikkeivel, illetve az Instytut Literacki által kiadott monográfiákkal mintegy felkészítette az 1989-ben hatalomra jutó politikuskárdát, szellemi elitet egy új keleti politika folytatására. [...] 1989-ben, amikor megalakult a második világháború utáni első nem kommunista kormány, sok egyéb teendő (pl. a gazdasági élet stabilizálása) mellett egy teljesen új külpolitikai stratégiát is meg kellett alkotni. A »Kultura« köre által kidolgozott koncepció megfelelőnek tűnt arra, hogy az életben is kipróbálják.” Az így formálódó politika a keleti határok sérthetetlenségének elismerését, valamint Ukrajna, Litvánia, Belarusz (az UBL-államok) függetlenségének támogatását jelentette. Ennek gyakorlati következményeként a lengyel kormány nem állt a mintegy 240 000 fős litvániai lengyelség autonómiát követelő mozgalma mögé, mert fontosabbnak tartotta a Lengyel Köztársaság iránt – múltbeli, vélt vagy valós sérel-

mei miatt – gyanakvással viseltető litván értelmiségi elit bizalmának megszerzését és megőrzését.

A lengyel politikusok számára – pártkötődéstől függetlenül – kiemelten fontos egy gazdaságilag, katonailag erős, politikailag stabil, nyugatorientált Ukrajna léte, amely hullámtörőként szolgálhat Oroszország Közép-Európa felé is áradó újhatalmi törekvésével szemben. A diplomáciailag Lengyelország által elsőként elismert független ukrán állam nemzetközi politikai, regionális gazdasági támogatása valamennyi lengyel kormány külpolitikájának homlokterében állt. Ennek jegyében hivatalos szinten rendkívül visszafogottan emlékeztek meg a volhíniai, podóliai, kelet-galíciai szórványlengyelségnek az Ukrán Felkelő Hadsereg által 1943-ban és 1944 elején történt lemészárlásáról, elűzéséről. (Az áldozatok számát mintegy 100 000 főre becsülik.) A drámai eseményekről számtalan kiadvány, fotókiállítás, dokumentumfilm született ugyan, de a kerek évfordulókon – a Lagzi Gábor által jelzett időszakban – szinte csupán a civil szervezetek hallatták hangjukat. Ukrajna kapcsán persze nem a volhíniai és kelet-galíciai áldozatok emlékezte körüli vita jelent a legfőbb gondot, hanem az, hogy a reménykeltő narancsos forradalmat követően – a szerzőt idézve – „nem sikerült radikálisan átalakítani az oligarchikus-poszt-kommunista gazdaságot, nem történtek komolyabb lépések – hangzatos ígéretek kivételével – például a korrupció felszámolása érdekében, ráadásul a Julija Timoseko vezette kormányok hajlamosak voltak populista gazdaságpolitikát folytatni. Nem történt meg a »narancsos tábor« számára oly fontos ügyek (Jusczenko állítólagos megmérgezése, illetve a Gongadze-gyilkosság) felgöngyölítése sem. Mindennek tetejében a »narancsosok« közötti törésvonalak pár hónappal a hatalomra jutásuk után teljes valójukban megmutatkoztak, a belpolitikát pedig a Jusczenko elnök és Timosenko miniszterelnök közötti, egyre brutálisabbá váló állóháború kezdte eluralni.” A poli-

tikusok közötti állóháború azóta a tágabb térség békéjét is fenyegető véres polgárháborúvá vált, amely a Krím után több délkelet-ukrajnai terület elszakadásával, elszakításával fenyeget.

A kisebbségtámogatás sajátos lakmusz-papírját képezik a fehéroroszországi lengyelek, akiknek vallása római katolikus, de nyolcvanöt százalékuk anyanyelve belorusz. Az egyházközösségek újjászervezésére, a templomok, kápolnák helyreállítására Lengyelországból érkezett papok így kénytelenek belorusz nyelven misézni – a lengyel helyett. Ezzel akaratlanul is hozzájárulnak a gyenge nemzeti tudatú lengyel kisebbség teljes beolvadásához. Az „ittieniek” – ahogy a fehéroroszországi lengyelek (de beloruszok is) identitásukat gyakorta meghatározzák – helyzetét nehezíti a magát „ateista pravoszlávnak” beállító Alekszandr Lukasenko diktatórikus rendszere, aki csak a neki szolgáló lengyel nemzetiségi szövetséget tűri meg. Ezt a szövetséget a lengyel kormány természetesen nem támogatja, de a belorusz nemzeti tudat megerősítéséért harcoló, Lukasenkövel szemben álló fehérorosz disszidenseknek működési teret és lehetőséget biztosít Lengyelországban, ugyanakkor támogatja Lukasenkonak azokat a politikai döntéseit, amelyek az Oroszországtól való függetlenség megőrzésének akárcsak a látszatát is erősítik.

Lagzi Gábor könyve jól eligazít bennünket a csak a Lengyelország közvetlen szomszédságában élő lengyeleknek adható, különféle kedvezményre jogosító lengyel igazolvány és a hazatelepedéssel azonnal állampolgárságot kapó kedvezményezett repatriálás között. Míg a lengyel igazolványt a szovjet utódállamokban élő lengyelek mindegyike megkaphatja, a repatriálással, vagyis a lengyel állampolgárság könnyített megszerzésének lehetőségével csak a közép-ázsiai szovjet utódállamok, elsősorban Kazahsztán lengyel nemzetiségű lakosai élhetnek. Meglepő, hogy e két lehetőséggel csupán néhány ezren éltek, noha Varsóban arra készültek, hogy

százezrek fogják megrohmozni a lengyel konzulátusokat. (A fentebbi kedvezmények nem vonatkoznak a Nyugatra és az óceánokon túlra szakadt lengyelekre.)

A lengyel szomszédságpolitikához szervesen hozzátartozik olyan intézetek, intézmények működtetése, amelyek révén a lengyel politikusok naprakészen tájékozódhatnak arról, mi történik a tőlük keletre fekvő országokban. Közülük legjelentősebb az 1990-ben megalakult Keleti Kutatások Központja, amely már a kezdet kezdetén ötven elemző munkatársat foglalkoztatott. Részben hasonló feladatokat lát el a külügyminisztérium alá rendelt Lengyel Külügyi Intézet, a lublini székhelyű Kelet-közép-európai Intézet is. Ezek mindegyikének van rendszeres vagy időszaki kiadványa. A szomszédságpolitikához tartozik olyan tanszékek, intézmények, továbbképzési intézetek fenntartása, amelyek a három tenger (Balti-tenger, Adriai-tenger, Fekete-tenger) térségének nem lengyel nemzetiségű polgárait kívánják megnyerni. A Varsói Egyetemen kiemelt költségvetési támogatásban részesített intézet, a Kelet-európai Stúdió a nyári és téli egyetemeken kívül kétéves képzést biztosít a nagyvilág – elsősorban a szomszédos országok – Lengyelország iránt érdeklődő, kiemelkedő képességű diákjainak, kutatóinak, doktoranduszainak. A cél egy mind nagyobb számú, mind befolyásosabb lengyelbarát külhoni (elsősorban orosz, ukrán, litván) lobbikialakítása a jövő Lengyelországa részére. (Ennek kapcsán megemlítendő, hogy miután az elmúlt években mind szorosabbá vált az együttműködés a visegrádi országok között, Magyarországon egyre inkább érzékelhető a lengyel, szlovák, cseh ügyekben jártas, képzett szakértő gárda hiánya. Feltehető a kérdés, miért szűnt meg az elmúlt tizenöt évben a Lengyel Tanszék a Debreceni Egyetemen, a Szlovák Tanszék és a Cseh Tanszék a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, s szorult vissza ugyanitt a lengyeloktatás?)

Az ismertetett könyvnek bizonyos vonatkozásban folytatása Lagzi Gábor 2015-ben

megjelent *Ellenzékiség és együttműködés között. Ukránok a két világháború között Lengyelországban (1918–1939)* című monográfiája. Jelentőségét növeli, hogy részben megvilágítja a 2016 nyarán társadalmi és politikai közbeszéd tárgyává lett volhíniai és keletgalíciai dráma okait, amelyek a címben jelzett időszak hivatalos lengyel kisebbség-(ukrán)-politikájában is gyökereznek.

A lengyel nemzet 123 évig tartó rabsága, felosztottsága után, 1918 novemberében pontosan körülhatárolatlan területen létrejött II. Köztársaság rövid időn belül minden szomszédjával fegyveres harcot folytatott határai megvédéséért és kitágításáért. Legelőször a Kelet-Galíciában – az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után megalakult Nyugat-Ukrán Népköztársasággal került háborúba még 1918 novemberében. Az egykori Osztrák Császársághoz, majd az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Galícia ukránsága, pontosabban: annak értelmiségi rétegének – élén a görög katolikus klérussal – volt csak nemzeti tudata azok közül a szláv népcsoportok közül, amelyek a mai ukrán népet alkotják. Az Oroszországban élő ukránokat a cári politika oroszoknak tekintette, s különálló nemzeti, nyelvi, kulturális fejlődésüket minden eszközzel gátolta.

A szerveződő lengyel állam, amely 1919 elejétől már a bolsevik Oroszországgal is hadban állt, az év júliusában a Nyugat-Ukrán Népköztársaság ellen folytatott háborúját győztesen zárta le, s a területet történelmi okokra is hivatkozva Lengyelország szerves részének tekintette. Ennek kapcsán jegyezte meg Frank Sysyn, ukrán származású kanadai történész: „a lengyelek megmutatták az osztrák–magyar legalista hagyományokon felnőtt ukrán értelmiségiek számára, hogy a nemzetek nem az igazságosság és a jog, hanem az erő segítségével győznek. Ez [ti. a lengyel–ukrán háború] minden addigi fogalmat lerombolt; arról győzte meg az ukránokat, hogy a nemzeti törekvéseiket erő, sőt terror útján tudják elérni.” (Az Ukrán Nacionalisták Ligája ezt tömören így fogalmazta

meg 1922-ben: „A gondolatok gondolatok maradnak, de a kard az kard.”) Anglia és Franciaország fenntartásokkal fogadta Kelet-Galícia Lengyelországhoz csatolását többek közt azt remélve, hogy az antant által támogatott fehér hadseregek végül megdöntik a bolsevizmust, és – majdhogynem a régi határai között – helyreáll a fő szövetségesüknek tekintett Oroszország.

Józef Pilsudski, a lengyel állam katonai és politikai vezetője mind a vörös, mind a fehér Oroszországot fő ellenségének tekintette, amelyet a Varsóval szövetséges (vagy föderációra lépő) államok láncával akart „karanténba zárni” a Baltikumtól a Kaukázusig. E szövetségi rendszer legerősebb bástyája az önálló Ukrajna, a Dnyeper-menti vagy Kijevi Ukrán Népköztársaság lett volna. Ennek megvédése céljából kötött katonai szövetséget a bolsevik Vörös Hadsereg által Kijevből elűzött ukrán Direktórium vezetőivel – élükön Szemen Petlura atamánál. A szövetségkötés egyik feltétele volt, hogy az ukrán fél Kelet-Galíciát elismeri a II. Köztársaság részének. Az 1920. április 24-én meginduló kijevi hadjárat a kezdeti gyors sikerek után kudarcra végződött. Az ellentámadásba lendült Vörös Hadsereget csak Varsónál sikerült augusztus közepén megállítani, majd kiűzni az 1919-ben megszerzett keleti területekről. A több hónapig tartó tárgyalások nyomán 1921 márciusában Rigában megkötött béke értelmében a lengyel tárgyalófél lemondott a független Ukrajna létrejöttének támogatásáról. A kelet felé kitáguló új határok között tekintélyes területeket tarthatott meg (Volhíniát, Podóliát, Podlachiát, Polesiét), olyanokat, ahol számottevő, de kiforrott nemzeti tudattal alig rendelkező ukrán lakosság élt. Így Európa legnagyobb nemzeti kisebbségét a több mint 5 millió lelket számláló lengyelországi ukránság alkotta. Az Európa térképére visszakerült lengyel állam lakosságának egyharmada ukrán, zsidó, fehérorosz, német, litván, cseh volt, de nagy számban akadtak olyanok, akik örménynek vagy tatárnak vallották magukat.

Lagzi Gábor monográfiájában azt mutatja be, hogy a háromféle (porosz, osztrák, orosz) jogrendből, gazdasági, kulturális fejlettségi szintből, politikai hagyományból, mentalitásból a weimari Németország és a bolsevik Szovjet-Oroszország satujában létrejött Lengyel Köztársaság hogyan kísérte megoldani az ukrán nemzetiségi kérdést. (Az 1921 márciusában kihirdetett lengyel alkotmány számos vonatkozásban, így a nemzetiségi jogok biztosítása terén is, az egyik legdemokratikusabb volt Európában.) A politikai élettől 1922 végétől fokozatosan visszahúzódó Józef Pilsudski a lengyel állam létrejöttkor leszögezte, hogy az ukránoknak nem lehet kevesebb nemzetiségi joguk, mint amennyi az Osztrák-Magyar Monarchiában volt, ennek ellenére az 1918 vége és 1926 májusa között sűrűn egymást váltó kormányok még azt sem engedélyezték, hogy az ukránokat hivatalosan ne ruszinoknak (ruténeknek) nevezik. A lengyel közvélemény és a jórészt lengyelekből álló helyi közigazgatás azt tartotta, hogy a ruszin (rutén) nyelv a lengyelnek dialektusa csupán, s az ukrán nemzet létrejötte Bécs galíciai lengyelséggel szembeni machinációinak az eredménye. Az ukrán (és fehérorosz) tömegek Lengyelország legszegényebb néprétegeit alkották, így körükben termékeny talajra találtak a bolsevik befolyású pártok eszméi. A nincstelen nemzetiségi tömegek sorsuk jobbrafordulását a Szovjetuniótól remélték. Moszkva azzal, hogy az 1920-as években Szovjet-Ukrajnában jelentős engedményekkel lehetővé tette a nemzeti öntudat térnyerését, a módosabb lengyelországi ukránok rokonszenvét is elnyerte. Emellett erős volt a prágai és berlini ukrán emigráns központok befolyása is – elsősorban a galíciai ukránságra.

Az 55 000 nézetkilométert kitevő Kelet-Galíciában az 1910-es népszámlálás szerint az 5 337 000 fős lakoságnak közel hatvan százaléka volt ukrán. A galíciai ukránság körében 1918 előtt voltak önálló pártok. Közülük az 1890-ben létrejött, s Ivan Franko nevével fémjelzett Ukrán Ra-

dikális Párt, az 1899-es alapítású Ukrán Szociáldemokrata Párt és a polgári irányultságú Ukrán Nemzeti-Demokrata Párt voltak a legjelentősebbek. A lengbergi tartományi gyűlésbe, illetve a bécsi birodalmi tanácsba delegált követeik többekévé eredményesen tudták képviselni az ukrán nép politikai, gazdasági, kulturális érdekeit, követeléseit. Az utóbbiak között évtizedeken át szerepelt önálló ukrán egyetem alapítása Lembergben, amelyről 1912-ben határozat is született. Megvalósítására a lengyel kormány is ígéretet tett 1922-ben, amikor nemzetközi diplomáciai szinten még nem ismerték el Kelet-Galíciát Lengyelország részének. A későbbiek során kiderült, hogy az önálló ukrán egyetemet a lengyel kormány csak Krakóban, illetve Varsóban tudta elképzelni, az ukrán politikai érdekképviselő azonban ragaszkodott Lemberghez. Végül Varsóban létrejött az Ukrán Tudományos Intézet, amely azonban kizárólag Szovjet Ukrajnával foglalkozott.

Az újjászületett Lengyelországban a legbefolyásosabb ukrán parlamenti párt az Ukrán Népi Munkapárt és az Ukrán Nemzeti Munkapárt egyesüléséből 1925-ben létrejött Ukrán Nemzeti Demokrata Párt (UNDO) volt, amely 1931-ig élesen szembe helyezkedett a lengyel kormányokkal, „és a lengyelországi ukránok számára a saját erőkre való hagyatkozást tekintette üdvöztetőnek”. Ennek ellenére az ukrán radikálisok támadásának kereszttüzebe került a parlament munkájában való pusztas részvétele miatt. A Jevhen Konovalec ezredes vezette földalatti Ukrán Katonai Szervezet rendszeresen a választások bojkottálását hirdette.

Ebben az időszakban több más jellegű ukrán párt, főleg baloldali formáció is alakult Lengyelországban. „Az ukrán pártok a két világháború közötti időszakban gyakorlatilag lefedték az egész lengyelországi ukrán társadalmat, azaz minden csoport megtalálhatta az érdekeit leginkább felvállaló, világnézetének leginkább megfelelő politikai formációt” – állapítja meg a szerző.

Ez is magyarázata lehet annak, hogy a mai Ukrajnának miért a nyugati – 1939-ig a Lengyel Köztársasághoz tartozó – részében a legfejlettebb az ukránság nemzeti tudata. Arra, hogy ezt részben a sovinizmus is átítja, a lengyelországi ukrán földalatti szervezettek eszmerendszere ad magyarázatot.

1926-ban a nemzeti-nacionalista gondolatkör jegyében alakult meg lengbergi egyetemistákból és főiskolásokból az Ukrán Nacionalista Ifjúsági Szövetség, amely a legális ukrán pártokat áruelő gyülekezetének tartotta. 1922-től már működött az Ukrán Nacionalista Ifjúság Csoportja, amelyet a Csehszlovákia területén létrehozott internálótábor galíciai tisztjei és katonái alapítottak – a csak a saját erőre támaszkodás eszméjét hirdetve. Ugyancsak Csehszlovákiában alakult meg 1925-ben egy másik hasonló ideológiájú csoportosulás, az Ukrán Nacionalisták Ligája. E három tömörülés és az Ukrán Katonai Szervezet egyesüléséből jött létre 1929-ben Bécsben az Ukrán Nacionalisták Szervezete – (OUN), amely katonailag felépített, elitista és totalitárius szövetség volt. Nem véletlen, hogy elnökévé Konovalec ezredest választotta.

Az OUN Lengyelországban rendelkezett a legnagyobb befolyással, tömegtámogatottsággal és szervezettséggel. Eszközei között kiemelt szerepet játszott a terror. A terror négyfajta módszerét alkalmazta: szabotázs, gyilkosság, bombarobantás és rekvirálás. Mindezzel azt akarta elérni, hogy a „megszálló hatalom” soraiban zavar támadjon, a hivatalok, állami intézmények, iskolák alkalmazottai s általában a lengyel lakosok ne érezzék magukat biztonságban az ukrán többségű területeken. Lagzi Gábor ennek kapcsán jegyzi meg: „A szakirodalomban vita folyik arról, hogy az OUN-t lehet-e fasiszta szervezetnek tartani. A jogos kérdés megválaszolását nehezíti, hogy ekkor figyelembe kell venni a nacionalisták második világháborús szereplését, amikor is az OUN két frakciója (banderisták és melnikisták) hol lelkesebben, hol visszafogottabban együtt-

működtek a megszálló németekkel, és számos háborús bűntett fűződik a nevükhöz (kivált az OUN banderista szárnyából létrejött, partizánharcot vívó Ukrán Felkelő Hadsereghez).” Ivan Kedrin, a korszak legjelentősebb ukrán napilapja, a lembergi *Gyilo* újságírója visszaemlékezésében a bonyolult kérdéshez igyekszik elfogulatlanul közeledni: „A forradalmi földalatti mozgalom [...] úgy vélekedett, hogy minél rosszabb a nemzetnek, annál jobb, mert ez forradalmasítja az egész nemzetet. [...] Úgy tűnik, hogy az ukrán földalatti mozgalom legjellegzetesebb tulajdonsága volt, hogy az érzelmi tényező erősebb volt az értelménél. Ez az ukrán függetlenségi törekvések vereségének és a lengyel nemzetiségi politikának logikus következménye volt. [...] Különösen nehéz volt dolgozni a »Gyilo«-ban, amely szálla volt mind a lengyel cenzúra, mind az ukrán illegális mozgalom szemében.”

Az Ukrán Nacionalisták Szervezete 1930 júniusa és novembere között Kelet-Galíciában hajtotta végre legnagyobb akciósorozatát. A 191 szabotázsakciók során telefonvezetékeket, vasútvonalakat, közutakat rongáltak meg, raktárakat, gabonamezőket gyújtottak fel, iskolák és hivatalok ellen indítottak támadást anélkül, hogy azoknak halálos áldozatuk lett volna. A megtorlás nem maradt el. „Határozottan, de vér nélkül” – adta ki az utasítást szeptember 1-jén Józef Piłsudski. A katonai és rendőri különítmények több mint 450 falut félemlítettek meg, korabeli szóhasználattal: pacifikáltak. (Ukrán adatok szerint a rendteremtést 750 településen hajtották végre, s egyharmadukban a lakosság jelentős anyagi károkat szenvedett.) A házkutatás a hajlékok, kulturális intézmények, egyletek, iskolák megrongálásával járt, továbbá 1739 főt tartóztattak le, s közülük 520 földművest, 30 görög katolikus lelkészt, 360 középiskolást és 220 egyetemi hallgatót átadtak a bíróságoknak. Öt ukrán nemzetiségű képviselőt, továbbá 50 volt nemzetiségi szajmkövetet és politikus is őrizetbe vettek. Az utóbbiakat a kö-

zelgő választásokra való tekintettel. Az országos és nemzetközi felháborodást kiváltó „pacifikáció” kivizsgálásra a Népszövetség Tanácsa elé került, amely végül Japán Mandzsúria elleni agressziója, a Nemzetiszocialista Német Munkaspárt látványos megerősödése és az ukránszakértő lengyel politikus, Tadeusz Hołowko OUN általi meggyilkolása miatt ejtette az ügyet.

Az 1930-as évek első felében 6–7 millió ukrán áldozatot követelő sztálini éhínség és a szovjet-ukrán értelmiség nagy részének likvidálása véget vetett a lengyelországi ukránság Szovjetunióhoz fűzött reményeinek. Az 1934-ben megkötött lengyel-német megnehtámadási és barátsági szerződés nyomán Berlin reményt keltő vonzereje is alaposan meggyengült. Az ukrán emigráció legjelentősebb európai központja ezt követően Prága maradt, aminek Csehszlovákia 1939-es felbomlása vetett véget.

Az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt szakítva addigi szembenálló politikájával 1931-től a lengyel kormánnyal való kiegyezésre törekedett. Céljai közt szerepelt, hogy Kelet-Galícia három vajdasága autonómiát kapjon, a lengyel tannyelvű ukrán állami iskolák tanítási nyelve ukrán legyen, s a vegyes tannyelvű iskolákban is állítsák vissza az ukrán oktatási nyelvet, valamint növeljék az állami hivatalokban dolgozó ukránok arányát. A pártnak e célok egyikét sem sikerült elérnie. Átmeneti eredményt az ukránok Volhíniában könyvelhettek el, amelynek élére 1928-ban Piłsudski Henryk Józewskit nevezte ki vajdának. Ő az életszínvonal emelésével akarta megnyerni vajdasága ukrán lakosságát a lengyel államnak. Létrehozott egy helyi érdekeket is képviselő volhíniai ukrán pártot, s olyan társadalmi szervezeteket alapított, amelyekben a lengyelek és az ukránok közelebb kerülhettek egymáshoz. Az ukránoknak tett engedményekkel együtt Józewski távlati célja is az ukránság asszimilációja volt.

A nemzetiségek iránt bizonyos fokú megértést tanúsító Józef Piłsudski 1935

májusában bekövetkezett halála után a politika irányítása az ún. „ezredesek” kezébe került. Ők az ukrán kérdés megoldását a minél gyorsabb asszimilációban látták. E cél elérése érdekében többek között akciókat indítottak az egykor Mazóviából a keleti végekre települt hétszilvafás nemesek „visszalengyelesítésére” és „rekatolizálására”. Az eszközök között kiemelt helyen szerepelt az anyagi érdekeltség érvényesítése. Ez a kampány a legkülönfélébb ukrán népcsoportokból, így az érintettek egy részéből is nagy ellenállást váltott ki. Az egyik természetes reakció az volt, hogy a Lublinhoz közeli Chełm-vidék korábban elnéptelenedett, gazdtalan pravoszláv templomai ismét megteltek hívekkel.

1939-re a lengyel-ukrán viszony a mindkét fél számára elfogadhatatlan megoldá-

sok elodázása vagy kiiktatása miatt teljesen elmérgesedett. Ennek egyik következménye, hogy az ukrán lakosság nem kis hányada valóban felszabadítóként fogadta az 1939. szeptember közepén Kelet-Lengyelországba benyomuló Vörös Hadsereget, majd a gyors kiábrándulás után 1941 nyarán a hitleri Wehrmachtot is.

Az 1989 utáni lengyel szomszédspolitikát az bizonyítja, hogy a rendszerváltató politikai vezetés levonta a két háború közötti tragikus kimenetelű kisebbségpolitika tanulságait. A kérdés az, hogy a mindenkor ukrán kormányok miként tudják majd úgy értékelni a ma még hivatalos dicsfénybe vont Ukrán Felkelő Hadsereg háború alatti tevékenységét, hogy az a lengyel közvélemény számára is elfogadható legyen.

Kovács István

írás – színházi plakát (1986)

KOVÁCS ISTVÁN (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.